

« zurück blättern vor »

HERSZT subst. m., ab 1510; auch *erszt*, *herst*. 1) ‘Anführer’ – ‘przywódca’: (1510) 1532 Opec, BRÜCKNER SE *herszt apostołow*. o 1564 GrzegRóżn B4, SPXVI *Tedy my ná herfsty tych wywrotow / wyrzucamy thy ich potwarzy y kłamstwá*. o 1574 BudNT przedm a6, SPXVI *gdzie też tymto Mozgowcom obiecuię odpifać / oco się da Bog poftáram iákoby nie długo iych Herfztowie thriumfowali, á prostaczkowie się ztego błędu obaczyli*. o 1593 WujNT 98, SPXVI *áby się nikt nie czynił kácermistrzem / to iest wodzem y herfstem iákichkolwiek sekt / kácerstw / y odszczepieństw*. o (1597) 1836 Klon.Pożar 131 *herszt wszystkich Poetów Wirgiliusz*. o (1621) 1643 CN *hérft / wódz / głowá / złych ludzi ábo Spráwy ztey*. o 1622 Gostk. Gór. 118, L *Herfstom nie wierzyć, gdyż rozumieią, iż maią nad insze réy wodzić*. o †1640 Nab.Poez. 168 *Kur na kura [...] bitwę sobie dają [...] Krew z nich pluszczy, kokoszy s strachem wygládają którego z nich za mężą i herszta mieć mają*. o 1649 StarKaz 578, SP17 *Oni ufali sobie [...]* *Ofobliwie Piotr święty herfstem się czyniąc powiedział*. o (1671) 1725–1726 Op.Jer. 74, L S. *Piotr namiestnik boga i herszt apostołow*. o 1690 Woyna Comp 149, Puz *Herft*. o 1777–1778 Wybicki *Samych rozbójników kupy mają swego herszta, mają pewne reguły, jak się łupem [...] dzielić powinni*. o (vor 1792) 1951 Kit.Opis 202 *Pomiészani między sobą rozskakiwali się na partyje, dobywali szabel i tak w niejakiem zawieszeniu przygotowani do bitwy, czekali na skinienia swoich hersztów, rychło się im rzezać każą*. o (†1796) 1859–1860 Narusz.Hist. I 258, DOR *Urótszy, przez łączenie się z sobą okolicznej czerni, w liczne wojsko i hersztów sobie porobiwszy, zbrojnym panom stawić pole odważyli się*. o (1811) 1917 Fel.A.Barb. 84, DOR *Wiarołomni rokoshu hersztowie świętokradzkim orężem grozą państwa głowie*. o 1869–1870 Pol Obrazy II 215, DOR *Cygan prześlicznej postawy, który był widocznie hersztem w szatrze, wyszedł teraz z namiotu*. o †1877 Siem., SW *Prowadzą katowie herszta rozbójnika*. o 1899 Święt.A.Dram. 126, DOR *Spytaj (...) czemu prawa obywatelskie są igraszką samowoli, czemu jeden szlachecki herszt może na czele swej bandy unieważnić dla siebie władzę całego państwa*. o vor 1902 SW *H[erszt] bandy rozbójników. H[erszt] złodziei*. o (1935) 1936 Zeg.Zmory 188, DOR *Była tych ochlapusów i moczymordów w Wołkowicach setna paka – ale Wacio był ich herszt, król, komendant, wódz*. – (SLA), SPXVI, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. 2) *herszt wodzić; na herszt (wyskoczyć, wypychać) ‘anführen; die Anführerschaft übernehmen’ – ‘przewodzić; przejąć przywództwo’*: 1543 RejRozpr G2, SPXVI *Bo ácz sie więc wffytycy znoffą Co ich ná ty gody proffą Ale nie wffytkim smákuią Bo więc nie rowno táncuią Kziądz więc z woytem tám herft wodzi*. o 1550 HistAl F4, SPXVI *A tak drugiego dnia*

ziedzaly sie w pole obadwa vfy / á Alexánder wfiadzsy ná koń [...] wyskoczył ná herfth á przed wsfzytkim zaftępem fwym ftánął / ktorego Perfowie widząc bárzo sie go bali. o [LBel.] †1566 Orzech., Sw Ubogi braniec, którego kijem, buławą i inszemi groźbami wypychają na H[[erst]] ku szturmom na działa. – SPXVI, Sw (stp.). ◊ **Var:** *erst* subst. m. – L (zan.), Sw (m.u.); *herst* subst. m., 1543 RejRozpr G2, SPXVI o [LBel.] 1690 Woyna Comp 149, PUZ – (SŁA), SPXVI, CN, TR, L, Sw (stp.); *herstz* subst. m., 1574 BudNT przedm a6, SPXVI – (SŁA), SPXVI, L, SWIL, Sw, LSP, DOR. ◊ **Etym:** **1)** mhd. *herste* adj., ‘Superlativ zu *hêr* ‘hoch, vornehm’, LEX, nur für Inh. 2. **2)** mhd. *harst* subst. m., ‘Schar, Kriegshaufen’, LEX, nur für Inh. 2. **3)** mhd. *herster* subst. m., ‘einer vom *harst*’, LEX, nur für Inh. 2. ◊ **Der:** *herstowac* v. imp., ‘anführen, der Anführer sein’, [hapax] 1532 BartBydg 222, SPXVI *Giustare, herstowacz.* o [hapax] 1604 Jurk.Trag. 110 *Gęsi rządzą łabędźmi, wilcy je tachrują, / Liszki wszędy latają, mocy w czci herstują.* Zuerst geb. CN, nur für Inh. 1; *herstyni* adj., ‘die Anführerin’, [hapax] 1646 WojszOr 117-118, SP17, nur für Inh. 1. ❖ Die Entwicklung von Inhalt 2 (der einen älteren Eindruck macht) zu Inhalt 1 ist nicht gut nachvollziehbar, eventuell sind im Polnischen zwei verschiedene Entlehnungen zusammengefallen: mhd. *harst* bzw. *herster* für unseren Inhalt 2 und atsch. *heršt* bei der Argumentation für Inhalt 1. Schwierigkeiten bei der Argumentation für die tschechische Herkunft bereitet die phonologische Form: bis ins 17. Jh. *herst*, in Wörterbucheinträgen sogar bis ins 19. Jh. (TROTZ hat *herst* an erster Stelle und nachher *herstz*, mit Sternchen = ‘verdächtiges oder weniger gebräuchliches Wort’; LINDE hat *herst* an erster Stelle). Für *harst*, *herster* spricht auch das Verb *herstowac* (s.o.), ab CNAPIUS zwar als ‘den Führer abgeben, Anführer sein’ erklärt, 1532 (s.o.) allerdings als Übersetzung des sonst unbelegten *giustare*, das BRÜCKNER SE mit mlat. *justare* ‘ein Scharmützel liefern’ gleichsetzt (vgl. DU CANGE). Die Bedeutungseinengung (Inhalt 1) von ‘Anführer’ zu ‘Rädelsführer’ ist bereits bei CNAPIUS belegt.

« zurück blättern vor »